

Fried István

Az irodalmi két/többnyelvűség – komparatiztikai nézőpontból

Amennyiben a kelet-közép-európai régió irodalmainak alakulástörténetét kísérjük végig, nem pusztán az irodalom fogalmának periódusról periódusra történő változásaival kell számolnunk, hanem (természetesen ettől messze nem függetlenül) a nemzet, a nép, sőt: a népköltészet, illetőleg a meghatározott földrajzi, állami-politikai területen általánossá/elfogadottá váló-teendő irodalmi nyelv fogalmával is. Avval a többtényezős folyamattal szükséges szembenéznünk, amely az esztétikának, ezen belül az irodalmi esztétikának/irodalomnak önállósulását, „elit”-irodalommá „fejlődését”, azaz az ún. irodalom alatti tényezők kizáródását segítette, bizonyos mértékben igényelte, egyben olyan – a személyiség és egy tágabb közösség – önazonosságának kérdéseire keresett választ, mint a nemzethez tartozás kritériuma, a nyelv és a szubjektum kölcsönösségének problémája (a szubjektum valóban függ-e a nyelvtől, a nyelvválasztás út az identitás felé?), majd a vegyes nyelvű területeken élők hovatarozásának megkülönböztető tulajdonsága. Egyfelől arról van szó, hogy az irodalom fokozatosan emancipálódik, azaz válik ki a tudomány, a tudományosság köréből, lesz önjogán alkotóeleme egy közösség szintén regionális emancipációs törekvésének, másfelől a tudomány(ok)tól elválva, immár nem elsősorban a megtanulhatóság, az erudíció (persze még kevésbé az ezekkel szembenálló „spontaneitás”) révén hangsúlyozódhat az irodalom szerepe egy nyelvi közösség önszerveződése folyamán, hanem éppen azáltal, hogy a megszólalás, a „mondottak hogyan”-jának nő meg a jelentősége, szinte a „mit” mellé lép, továbbá lesz alapvető fontosságúvá a „nyelv”-re találás, az élet különféle területein érvényes, érthető és „korszerű” nyelv megalkotása. Az irodalom ugyancsak fokozatosan eltávolodik az eddig „rokon”-nak hitt tudományoktól, és megkezdí küzdelmét, hogy (legalábbis nyelvi-retorikailag) magához integrálja mindazt, ami korábban a tudományok és a vallási műfajok segítségével volt elmondható.

Az irodalmi nyelv létesülésének története Kelet-Közép-Európában abba a korszakba esik, amelyet a nyelvi nacionalizmus periódusának szokott nevezni a kutatás. Tekinthejtjük ezt demokratizálódási folyamatnak, hiszen az anyanyelvi terület egészére érvényes irodalmi nyelv olyan nemzettudat szerveződésében érdekelt, amely szerint a nemzet tagja mindaz a személy, aki a magáénak vallja, beszél, használja a megteremtett, kialakult irodalmi nyelvet. Nem a rendi tagolódás szabja meg a nemzethez tartozás feltételeit, hanem az anyanyelvi közösség elfogadása. Ugyanakkor (más oldalról) a nemzetből kizáratnak mindazok, akik egy más anyanyelv közösségébe tartoznak: az egyes irodalmi nyelvek létesülését a többnyelvű országban nagyon kevés idő választja el egymástól, ennek következtében a választott nyelvhez tartozás igénye a másik nyelvtől való távolodással járhat együtt: ez az addigi, számottevő mértékben el/kiterjedt többnyelvűséggel szemben

az egy nyelvűségnek kedvez; vagy annak, hogy a saját nyelv(változat) presztízsnyelvvé lesz, míg a másik, a többi az élet bizonyos területein nem, vagy alig konvertálhatóvá, a szűkebb közösségi élet alkalmaira szorul vissza, esetleg csak az egyházi/vallási használatban használatos. Hozzájárul ehhez az „európaizálódó”, pontosabban körülírva, az európai trendeket követő, a tagoltabb-differenciáltabb irodalmak példáján meginduló, a teljes műfaji rendszert létrehozni akaró irodalom, amely nem egyszerűen a megteremtett irodalmi nyelven tud, akar megszólalni, hanem amely ennek a megteremtett irodalmi nyelvnek egyenrangúságát kívánja bizonyítani a többi európai nyelvvel szemben. Ez a „nemzeti irodalom”-felfogás a XVIII. század utolsó harmadától kezdi kiszorítani a korábbi nézeteket és gyakorlatot az irodalomból, felmondja az ott meghonosodott terminológiát, s legfeljebb az „irodalomalattiságba”, a szubkultúrába, az irodalmi/nyelvi játékoságba utasítja (például) az irodalmi többnyelvűséget. A népköltészet „fölfedezése” a kelet-közép-európai irodalmak egyikében-másikában többnyire az előbb (neo)klasszicista, utóbb romantikus irodalomsgyelélet szerint formálja a nemzeti irodalmat és irodalmi tudatot, nem rehabilitálja azt, ami korábban a szubkultúra része lett; ellenben a többnyelvűség megváltozott funkcióval meghatározott műfajok elemeként továbbra is, inkább a humoros regiszterben kapja meg helyét. Ugyan nem feltétlenül negativitása hangsúlyozódik, főleg akkor, amennyiben úgy vélik, hogy gátja a nyelvi mozgalom népszerűsödésének, és ilyenre is bőségesen akad példa (lengyel vígjátékokban a franciás, a magyarban a németes, a szlovákban a magyaros beszédmód a nevetség tárgya); a normának megfelelő, tiszta, választékos, „előkelő” beszéd lesz a nemzeti műveltség része, jelölője. Hozzátehetjük, ez egyben lemondás bizonyos „nyelvi” regiszterekről, felej(t)ése nemcsak nyelvi szituációknak, történetivé lett nyelvi helyzeteknek, egyben határvonás irodalom és nem irodalom között. Csak az utóbbi esztendő „közköltészeti” kutatásai tárták föl, tették közzé azt az igen számottevő jelentőségű (magyar) anyagot, amely ugyan sosem volt teljesen kiiktatható az irodalom történetéből, de amely a legjobb esetben az irodalmi népiességnek nevezett jelenség révén bukkant föl a kutatásban, de amely jó darabig kevésbé értékesnek könyveltetett el, az irodalom „fő vonalába” legfeljebb többszörös áttétellel, például Csokonai Vitéz Mihály bizonyos műfajai és versei segítségével érhetett el. A továbbiakban éppen azt kísérlem meg, hogy egy – jobb híján – „félnépi”-nek nevezett, az ún. „magas irodalmi” meg a népi, folklorisztikus hitelű műfajok között a középre helyezhető irodalmi/verses beszédmódban mutassam meg a kétnyelvűség szerepét, jelentőségét, egy régebbi, inkább XVIII. századi, XIX. század eleji periódusra koncentrálva. Amely periódusban az irodalmi nyelvi alkotásoknak, a nyelvi nacionalizmus törekvéseinek még nem sikerült elhallgattatni, inkább a kevésbé elismert helyre utasítani a kétnyelvűség irodalmi/verses megnyilatkozásait. Még az sem bizonyos, hogy a későbbi humoros hatásra törekvés előzményeiként lehet ezekre a művekre tekinteni, inkább egy jól körülírható műveltségi réteg természetes, olykor számottevő erudíciót (antikvitásismeretet) is igénylő megnyilatkozásait érhetjük tetten.

Az összehasonlító irodalomtudományi kézikönyvekből jórészt hiányzik a kétnyelvűség, a többkulturáltság elemzésére ajánlott módszertani eljárás, egyáltalában: a kétnyelvűséget mintha átengednék a szociolingvisztikai vagy általában nyelvészeti diszciplinának. Aligha tagadható, hogy ezek bevonása az irodalmi kétnyelvűség vizsgálatába termékenyítő szempontokkal járulhat hozzá a művekben kimutatható „poeticitás” jellegének föltárásához. Ezúttal inkább a kétnyelvűség alakváltozataira koncentrálok: milyen területen, minek az érzékeltetésére, miféle irodalmi értéktulajdonítás szerint kap szerepet a kétnyelvűség (a többkulturáltság). Olyan értelemben véve szociológiai tényezők is bevonhatók, melynek alapján annak a rétegnek kultúrájára is fény deríthető, amelynek megnyilatkozásaiából a kétnyelvűség ritkán hiányzik. (Ezúttal nem kétnyelvű régiók, „hibrid kommunikációs

terek” elemzésére keríték sort.) Az sem mellékes, hogy fejtegetéseimnek ötletét olyan értekezletek anyaga adta, amelyek ugyan első megközelítésben inkább kapcsolattörténeti feltárásokat tűztek ki célul – (jóllehet a kapcsolattörténet erősen hátraszorult az összehasonlító irodalomtudományi kutatásban, a magam részéről mégsem becsülném le sem hozadékát, azaz a felszínre hozott „anyag”-mennyiséget, sem a továbbgondolás céljából bemutatott tényezőket, mivel akár a kölcsönhatások, akár a pusztán „kapcsolatok” eleve jelződései egy folyamatnak, amelyek irodalmak/kultúrák egymásba szövődéséhez, nem kizárólag genetikai kapcsolatok leltárba vételéhez vezetnek). Ilyen módon a mainapság inkább a tipológiai analógiákra vagy szubrégiók/régiók általánosabb jellemzőinek kutatására összpontosító értekezletek, tanulmánykötetek jelentőségét nem tagadva, a kétoldalú érintkezéseket elemző szimpóziumok hasznát is számottevőnek minősítem. Ilyen megfontolásból vettem újra kezembe a délszláv (ezúttal: szerb, horvát, szlovén) – magyar folklórtanácskozások két kötetét, hogy mai nézőpontból mérlegeljem az interetnikus kapcsolatok kutatásának akkori eredményeit: mind világosabbá lett az a már a XIX. században is ismert, leírt tétel, miszerint a szerb–magyar, horvát–magyar és bizonyos szempontból a szlovén–magyar érintkezések igen fontos, az irodalom és a folklórisztika körébe vágó eredményeket tartalmaz(hat)nak, közös monda- és regehősök, szólások, szavak, sőt énekek ide-oda vándorlásában, tárgy- és motívumkölcsönzésben gazdag a vizsgált/vizsgálható anyag. Ennél látványosabb, a népek együttéléséből még közvetlenebbül származtatható példák is előkerültek a tanácskozások folyamán. Az 1983. november 1–3-án tartott értekező bevezető előadásában például Hadrovics László¹ egy 1675-ös horvát könyv verseit idézte, amelyeket megelőz egy előszó. Innen tudható, hogy milyen dallamokra lehet ezeket a verseket énekelni. Az egyik nem más, mint a *Szilágyi és Hajmási* történetének kezdő sora. Ez a magyar, a horvát, a szlovák és a szlovén irodalomban egyként honos történet (vagy annak énekelt változata, dallama) a XVII. század 70-es éveiben horvátok lakta földre is eljutott, dallama olyan népszerűvé vált, hogy alkalmasnak bizonyult egy másik vers hozzáidomítására. Ha ehhez hozzáveszem a széphistória magyar utóéletét (kiemelkedő jelentőségű Vörösmarty *Szilágyi és Hajmásija* az 1829-es *Aurorában*), majd Kollár híradását arról, hogy többek között megkapta a *Michal Siladi a Wáclaw Hadmási* című epikus verset, fölvázolható egy kelet-közép-európai közös irodalmi/kulturális szöveg, amelynek „elsőbbségéért” szlovák–magyar vitázók „küzdöttek” egy jobb ügyhöz méltó hevülettel, jóllehet éppen az a közösnek minősíthető irodalmi/verses elgondolás érdemel figyelmet, amely a maga nyelvébe birtokolja a közös tárgyat, amelynek így különféle nyelvi/verselési változatai lesznek.

Az 1987. november 2–3-án megrendezett konferencia előadásait közreadó kötetben újabb adatok figyelmeztetnek, hogy a hétköznapi életet nem kevésbé hatotta át a népek együttélésének tudata, ezt igazolandó ezúttal a többnyelvűség megjelenését szemlélhetjük. Andrásfalvy Bertalan² egy „novellaszerű tárcát” mutatott be, „melyen a szlavóniai szerb értékrend és erkölcs ragyogó leírását találjuk éppen az ottani sváb telepesekeivel összevetve.” S bár az 1874-es esztendő (a novella kiadásának éve) már erősen a nemzeti differenciálódás, sőt a nemzetpolitikai ellentétek periódusába esik, s a népkarakterológiát célzó fejtegetéseket is többé-kevésbé ezek a politikai ellentétek határozzák meg, a novellában található reáliák

1 Hadrovics László: *Bevezető*. In: *Folklór és tradíció I. A hagyományos műveltség továbbélése*. Szerk. Kiss Mária. Budapest, 1984, 15. Hadrovics Lászlónak ez, illetőleg korábbi összefoglalása kijelöli a további kutatási feladatokat, amelyek azóta is kutatóikra várnak. Vö. Uő: *Magyar és déli szláv szellemi kapcsolatok*. Budapest 1944.

2 Andrásfalvy Bertalan: *A magyar–délszláv–német népi kultúra egy korabeli szerző szemével*. In: *Folklór és tradíció VI. A III. magyar–jugoszláv folklórkonferencia előadásai II*. Szerk. Kiss Mária. Budapest, 1988, 60–66.

híven érzékeltetik a kevert etnikumú baranyai világot, ennek jellegzetességéül tüntetve föl a többnyelvűséget. A déli szláv etnikumú főszereplőt a hőgyészi káplán hívja meg, hogy a csicsói búcsún „német szentbeszédet” tartson, s a „búcsút megelőző nap délutánján” „magyar, német, bunyevác és szlovák nyelven gyóntat.”

A kötet egy másik beszámolója³ szintén a többnyelvű népi világ forgatagába vezet, az értekezésnek már a címe is sokatmondó: „Máriagyüd – magyarok, délszlávok, németek búcsúhelye”. „A kegytemplomban háromnyelvű feliratok is vannak” – hangzik a számunkra igen fontos mondat, mint amellyel kifejtendő témánkhoz szeretnénk eljutni. Szükségesnek tetszik azonban még néhány (előzetes) megjegyzés:

1) Régióknak valamennyi történetileg kialakult állama többnyelvű volt; s ezt a többnyelvűséget még inkább rétegezte a középkori és az újkori telepítés, amely lakosságcsoportokat juttatott messzire eredeti lakóhelyétől.

2) Az eredetileg minden bizonnyal egymástól valamennyire elkülönülő népcsoportok nem maradtak meg izolációjukban, az érintkezés során nemcsak gazdasági kapcsolatok jöttek létre, hanem újabb költözködés (például városba, gazdasági központba település) révén mindinkább oldódott ez az elkülönülés, nem lett ritkává a kevert nyelvű vidék sem.

3) Az érintkezések amúgy is igényelték valamilyen elemi „idegen” szókincs elsajátítását, az ideny munkára vándorlók, a vándorárusok, vándoriparosok stb. elsajátították valamennyire azt a nyelvet, amelynek szükségét érezték.

4) A Habsburg Birodalom közös intézményei nem kizárólag német nyelvismerethez juttatták a lakosság egy részét, hanem lehetővé tették egymás nyelvének bizonyos fokú elsajátítását (például a hosszú ideig tartó katonáskodás során).

5) Viszonylag kevés szó esett az iskolákról, amelyek jó darabig a latin nyelvű oktatás által viszonylag egységes tudásanyag elsajátítását eredményezték (noha volt különbség a katolikus meg a protestáns oktatásban), a különféle anyanyelvű diákok azonban az egymás közötti érintkezésben nem feltétlenül és nem mindig a latint használták, hiszen a messzi földről érkező kisdíák (cseregyerek!) esetleg azzal a szándékkal érkeztek, hogy elsajátítsa a magyar vagy a német nyelvet.

6) S végül röviden utalnom kell arra, hogy az alsópapság egy része nyelvileg igencsak ellentmondásos helyzetbe került: például a szlovák evangélikus lelkészek egyházzal kapcsolatos tevékenységükben a bibliai cseh nyelvet használták, de nem feltétlenül ezt a hétköznapi életben; még inkább a szerb papok, akik csupán a liturgiában meghatározott irodalmi művekben éltek a szlavenoszerbvel (másutt: orosz-szerbvel, mindenképpen egyházi nyelvvel), de ha meg akarták magukat értetni híveikkel, a köznépi szerbre kényszerültek. Ez a kétnyelvűség-változat, a diglosszia egy fajtája (cseh bibliai nyelv szlovakizmusokkal enyhítve, esetleg párhuzamosan valamely szlovák nyelvjárással, szlavenoszerb és sokak által használt vagy kifejezetten népnyelv) azonban nem azonos a nyelvhatár átlépésével, azzal a fajta kétnyelvűséggel, amelyről már a följebbi példákban volt szó, és amelyről a továbbiakban vázlatosan beszámolok.

Ismételten Hadrovics László⁴ már idézett fejtegetéseire hivatkozom: a XVIII. század első harmadában összeírt és Erlangenben(!) megtalált kéziratot énekeskönyv (*Erlangenski rukopis*) nemcsak magyar tárgyú énekeket tartalmaz, például a kuruc időkből, hanem nyilvánvaló szókölcsönzést is, amely viszont azt sugallja, hogy a kapcsolat az egymással ellenségeskedő szerb és magyar csapatok között nem merült ki harci cselekmények formájában, azoknak más jellegűeknek is kellett lenniök. „*Eno nema dobra nerešika...*” (Íme,

3 Barna Gábor: *Máriagyüd – magyarok, délszlávok, németek búcsújáró helye*. In: uo., 67–80.

4 Hadrovics: i. m., 15., Uő: *Ungarische Elemente im Serbokroatischen*. Budapest, 1985, 376–377.

itt van nekünk a jó nyereség... [zsákmány]) – idézi Hadrovics László, s a szó vándorlása, integrálása egyben többszöri találkozást feltételez. S talán azt is, hogy a kulturális javak (például a szavak?) cseréjének a harci cselekmények sem tudtak gátat vetni.

S ezzel elérkeztem további példámhoz. Az 1980-as esztendőkre vált részleteiben ismeretessé az a roppant méretű és jelentőségű gyűjtő-szervező munka, amit Jankovich Miklós végzett a magyar költői múlt (és részben folklór) mentése-őrzése érdekében. Erről másutt írtam a Jankovichról szóló tanulmánykötet ismertetése ürügyén, itt most két szempontot szeretnék igen hangsúlyosan megemlíteni:

1) A *Nemzeti Dalok Gyűjteményének* nevezett tízkötetnyi anyagban nem kizárólag magyar nyelvű énekek találhatók. Mint ahogy egy pontos kimutatásból tudjuk, huszonnégy latin, tíz szlovák, két német és egy cigány nyelvű dal tarkítja a gyűjtést.⁵ Itt jegyzem meg, hogy a Jankovich-hagyaték leltárából kitétszik: Jankovich nemcsak a magyar nyelvű irodalmi-történelmi múlt dokumentumait gyűjtötte, hanem például szlovák nyelvű munkákat is.⁶

2) Jóllehet Herder népköltési gyűjtést ösztönző programja kedvezett a szándéknak, hogy legalábbis célkitűzésében a népdalokat tüntessék föl a gyűjtés köréül, a *nemzeti dal*, a *nemzeti ének* egy ideig párhuzamosan használatos a *köznépi* vagy *népdal* megjelölésekkel. És nem csupán a magyarban. A szláv nyelvekben azonban a *narod* (národ) nemzetet és népet egyként jelent, a szlovák *Národné zpiewanky* céljában népköltési gyűjteményként készült, jócskán tartalmazván nyilvánvalóan nem népi eredetű énekeket, 1834–35-ben, megjelenésekor azonban a szlovák nemzeti mozgalom lendületében a szlovák öntudatot erősíti. Vuk Karadžić pedig csupán első gyűjtését közreadó kötetére írja a köznépit (*Mala prostonarodna slavenoserbska pesmarica*, 1814) a következőkben már nem: *Narodna serbska pesmarica*, 1815, majd az 1820-as évektől: *Narodne srpske pjesme*.⁷ Hogy van-e összefüggés a gyűjtések között, erre ezúttal nem térek ki, az azonban bizonyos, hogy Kollár jól ismerte Karadžić tevékenységét, amely a magyar irodalomban sem volt ismeretlen.

A két szempont bizonyos mértékig összefügg egymással, így a továbbiakban mindkettőt szem előtt tartva kívánok utalni Jankovich Miklósnak és korának nemzetfelfogására és népköltészet-értelmezésére.⁸ Megjegyezve nem csupán azt, hogy mindkettő lényegesen változik Rát Mátyás és Révai Miklós 1782-es gyűjtési felhívásától az 1820-as esztendő akadémiái törekvéseiig, mint ahogy Dositej Obradovićtól, felvilágosodott-népinevelő szemléletétől a szerb Matica alapításáig szintén lényeges elmozdulások érzékelhetők, nem is szólva a szlovák népköltészet- és nemzettudat új fázisát képviselő Ján Kollár fellépéséről. Abból kell kiindulnunk, hogy egészen más (jellegű és célzatú) volt a kétnyelvűség megítélése (amennyiben egyáltalában megítélték, nem sokkal inkább gyakorolták) a nyelvi nacionalizmus fölbukkanása előtt és azt követően. A többnyelvűség általánosnak volt mondható (főleg bizonyos értelmiségi körökben), noha társadalmi rétegenként különbözött a két- és háromnyelvűség jellege. Nyilván egészen másképpen tárgyalható a német és a francia elemekkel zsúfolt főnemesi nyelv (ott inkább a tiszta magyar nyelvűség volt a nagyon ritka), eltérések találhatók a deákos meghatározottságú közép- és kismemesi, részben németes városi kultúra és a paraszti művelődés anyanyelvi jellege között. E két-

5 Korompay Bertalan: *Betűrendes mutatók és kiegészítések Jankovich Miklós énekgyűjteményéhez*. In: *Jankovich Miklós, a gyűjtő és mecénás (1772–1846)*. Szerk. Belitska-Scholtz Hedvig. Budapest, 1985, 173–176.

6 Küllös Imola: *Jankovich Miklós kéziratos énekgyűjteményének folklórisztikai vizsgálata*. In: 6. sz. jegyzetben i. m. 154–172., V. Windisch Éva: *Jankovich Miklós személyi levéltára*. In: uo., 259–276.

7 Fried István: *Vuk Karadžić népköltési gyűjtése befogadásának néhány kérdése*. In: *Folklór és tradíció VI.*, 239–257.

8 Uő: *Jankovich Miklós és a magyar népköltészet*. *Ethnographia* 196, 114–122.

ségtelen nyelvészológiai vizsgálatokkal is alátámasztható tény azonban nem feledtetheti és fedheti el azt, hogy egyrészt mindig lehetséges volt (a költészetben, az énekmondásban, de talán nem csak ott) az átjárás az úgynevezett fent és az úgynevezett lent között, másrészt sosem létezett olyan költészet, amely kizárólag önmagából, nem pedig a szüntelen kölcsönhatásokból táplálkozott volna. S amit nemigen vagy nem eleget szoktak emlegetni: létezett a „fent” és a „lent” között olyan „közbülső” réteg, amely olykor ezt a közvetítést elvégezte, úgy alkotott például eruditus költészetet, hogy magába asszimilálta a népköltészet több formai jellegzetességét. S minthogy a XVIII. században a nyelvi tényező nem a nemzet egyedüli meghatározója (még csak nem is perdöntő jelentőségű bizonyos történelmi korszakokban), az állam, a kormányzás, a földrajzi terület és a kulturális-történelmi élmények hasonlósága/közössége elősegíti, hogy a nemzeti művelődés részeként jelenjen meg természetesen a latin nyelvű írásbeliség és hagyomány, illetőleg Jankovich Miklós (és mások) esetében a szlovák, a német vagy akár a cigány nyelvű ének (vagy dokumentum). S e téren messze nem rendhagyó vagy kivételes az ő példája, hiszen – hogy közeli példát említsék, amely azért megjelent már a magyar vagy a szlovák kutatásban – a kéziratos énekeskönyvek jó részében nem csupán magyar, hanem szlovák, horvát, román, német stb. dalok is megőrződtek⁹, akár olyképpen, hogy a túlnyomórészt magyar összeállításba keveredtek más nyelvű énekek, akár úgy, hogy magyar vonatkozásokkal telítődtek a más nyelvű összeállítások. Sőt a családi krónikává összeálló, olykor a családi bibliába beleírt följegyzések tanúságai egyben jelzései Magyarország egyes vidékein (például a történelmi Magyarország északi területein) egyáltalában nem ritka többnyelvűségnek. Ezt mutatja, hogy a magyar költők tudomásul vették ezt a természetes többnyelvűséget. Balassi Bálint horvát virágének dallamára éppen úgy írt verset, mint szlovák vagy lengyel énekre (megkockáztatható, hogy nem csupán a dallamot ismerte); Beniczky Péter vagy (kevésbé) Amade László versei is a többnyelvű kultúra virágzását, elterjedését támasztják alá.¹⁰ Hadd jegyezzem meg, hogy Beniczky Péterrel sokáig eltérően nyilatkozott az szlovák és a magyar kutatás, részint a magyar, illetőleg a szlovák szöveg elsőbbségét vitatták, részint szerzőségét. Mármost az elsőbbség sem nem esztétikai kérdés, sem nem „presztízs”-kérdés; ennél sokkal fontosabb, hogy az a fajta költői magatartás és az a fajta poétikai felfogás, amit Beniczky képviselt, mind a szlovák, mind a magyar irodalomban hangot kapott,

9 Stoll Béla: *A magyar kéziratos énekeskönyvek és versgyűjtemények bibliográfiája (1565–1840)*. Budapest, 1963, 61., 151–152.: román–magyar makaronivers, 154.: Lányi János gyűjt., benne magyar, szlovák, morva, cigány és latin dalok, 1759–1760, 157–158.: Szokolczay István énekeskönyve, benne Cantio croatica, cantio illyrica, Rác ének, tót ének, latin, német, magyar dalok, Amade versei, 187–188.: román–magyar makaronivers. Vö. még: *Régi Magyar Költők Tára XVII. század 3. Szerelmi és lakodalmas versek*. S. a. r. Stoll Béla. Budapest, 1961. Tóth táncz nota, Hamarja tót táncz nota, Tot tancz noza hamarja, Tancz tot: 105–109, 113, Olah tancz nota: 98–99. Torok nota: 103–104., 109., 113–114. stb. Vö. még: *Közköltészet 1. Mulattatók*. S. a. r. Küllös Imola, munkatárs Csörsz Rumen István. Budapest 2000, 103.: Aria de Slavis, 260–262., 502–504., *Közköltészet 2. Társasági és lakodalmi költészet*. S. a. r. Csörsz Rumen István, Küllös Imola. Budapest, 2006, 41–43.: ugyanannak az éneknek magyar, latin, német, szlovák, cigány, román változata, vö. még: uo. 477–480.

10 Amade László versei. S. a. r. Schiller Erzsébet, Ajkay Alinka. Budapest 2004, 162–163.: vegyes nyelvű, 345–365.: latin nyelvű, 366–369.: német nyelvű versek. Beniczky Péter: *Magyar rhythmusok (1728)*, Slovenské verše. S. a. r. Michal Eliaš. Bratislava, 1981. Csanda Sándor: *Beniczky Péter magyar és szlovák verses példabeszédeinek változatai*. In: Uő: *Nemzetiségi irodalmunk és kapcsolatai*. Bratislava 1985, 141–163., Rudo Brtář: *Problém bilingvizmu v 16. až 18. storočí v literárnych súvislostiach*. In: *Tradicie a literárne vzťahy*. Ved.red. Mikuláš Bakoš, vőkonný red. Rudolf Chmel. Bratislava 1972, 198–107. 103.: kérdéses, Beniczky írta-e a szlovák verseket. *Régi magyar költők tára XVII. század 12. Madách Gáspár, Egy névtelen, Beniczky Péter etc.* S. a. r. Varga Imre, Cs. Havas Ágnes, Stoll Béla. Budapest, 1987. Beniczkyról: 738–746.

formához jutott, s nagyjában-egészében azonos vagy hasonló poétikai funkciót képviselt. Ebből nem a két írásbeliség „párhuzamossága”, hanem érintkezéseinek „sajátossága” következik, nevezetesen az, hogy meghatározott költészetvariációk többé-kevésbé hasonló periódusban lettek időszerűvé, ennek következtében költői gyakorlattá.

Tegyük ehhez hozzá, hogy mind Beniczky, mind Amade koruk (és utókoruk) népszerű poétái lettek. Amade katonaelege kivételes pályát futott be, Kazinczy Ferenc 1827-ben írta újra, a vers története Kodály Zoltán *Háry János*áig ért el. Történetietlen lenne, ha a két nyelvűség megrovást kapna, hiszen más nyelvi alakzatokban még a XIX. század második felében sem mellőzendő (Reviczky Gyula!), emellett érzékeltet egy nyelvi (magatartásbeli) társadalmi helyzetet. Még beszédesebb, ha Gvadányi József műveibe lapozunk bele, hadd idézzem egy szlovák–magyar nyelvű versének egy részletét, amely a két nyelvűséget grammatikai megfeleltetéssel, korrektséggel kapcsolja össze, s éppen a helymegjelölés, a valahová tartozás kinyilvánítása történik meg a másik nyelven. Pontosabban szólva, egyik sem másik nyelv, illetőleg mindkettő másik nyelv:

*Meg tölt nagy Örömmel, Uherszka Kraina,
Víg hangzással rutsi, minden hegy s dolina,
Viszkots! kiált kazsdá Gyévka, minden suhaj,
Senki nem lát bedát, nem is hallatik jaj.*¹¹

Egyszerűen kifejeződött az, amit majd a nyelvi nacionalizmus élharcosai valamennyi oldalon meg akarnak szüntetni, fel akarnak számolni: a többnyelvűség, amely viszont nemcsak történeti múltra és élénken működő jelenre tekinthet, hanem a még presztízshez nem vagy a latin vallási (tudományos) közjogi elsőbbsége miatt csak kis részben jutott nyelvek (és nyelvi kultúrák) egyenrangúságát érzékelteti: éppen az a tény, hogy az „alkalmatosságra” szerzett versekben népszerű megoldásokról van szó, jelzi, hogy a többekhez szólás, a közösségi értés beszéde kap (többnyire játszi) nyelvi köntöst, egy beszédmód nem a társadalmi helyzet szerint tagolt megszólalást örökíti meg, hanem legalább két nyelv együttélését, összeilleszthetőségét. Ismétlem: ez a jelenség nem a német–francia nyelvű nevelésben részesülő főnemesség „nyelve” (hogy messzibbre célozzak: nem Széchenyi István naplóinak többnyelvűsége), éppen ellenkezőleg: a hétköznapi és állandó érintkezés eredménye a különféle etnikumok között a kormányzati egységen, az országon belül. Ilyen módon nincsen ellentmondás abban, hogy Jankovich Miklós (és nemzedéke) a nemzeti dalokat egyfelől a nép(ies) énekek szinonimájaként használja, másfelől – ettől kissé függetlenül – a nemzetinek egy tágabb jelentésével él, amelybe beleértendő a XVIII. század végére szakadozni kezdő „hungarus patriotizmus”, amely viszont az említett Kazinczy-átköltés évére, 1827-re már utóvédharcait vívta. Ebbe a „nemzeti”-be ugyanis besorolódik valamennyi etnikum kulturális kincse, s ez a fajta felfogás időnként még Jókai néhány megnyilatkozásában is visszaköszön. Az is idetartozik, amely másolás útján jutott a gyűjteménybe, az is, amelyet valóban folklorisztikai hitelességűnek nevezhetünk. S bár a népköltő/népköltészet fogalmi köre változásnak indult Herder nagy hatású gyűjteménye óta (Herder Shakespeare-t is népköltőnek minősítette), a régi és a népi között elmosódott (és jó darabig elmosódva maradt) határok némileg ugyan tisztulni kezdtek, sőt, Vuk Karadžić berobbanása az európai folklorisztikába Magyarországon is erős hullámokat vert (már az 1810-es esztendőkből), aligha mondható el, hogy a népköltészetre vonatkozó alapvetés, a népköltészet esztétikai értékelése kielégítő módon megtörtént

11 Gvadányi József: *Unalmas órákban vagy-is a téli hosszu estvéken való idő töltés*. Pozsony, 1795, 99–101.

volna; s azt sem, hogy a népi fogalmáról bárminemű – minimális – konszenzus alakult volna ki. Még igen sokáig népének értékelődött a népszerű, sőt műköltők elterjedt, társaságokban előadott dalait népéneként tartották számon, népdalként küldték el a följegyzők azokhoz, akik gyűjtöttek. A szerb ügyekben igen járatos Vitkovics Mihály¹² például nem tett különbséget népdal és városi közköltészet (gradjanska lirika között; ez utóbbi városiakok, kereskedők, iparosok, inasok, mesterek társas összejövetelein hangzott föl; és a népies stilizáció-imitáció szinte közkedveltebb volt a népdalnál.

A följebb kissé kifejtetlenül maradt tézis érvényét leszűkíteném, ha a magyar példánál maradnék el, mikor a többnyelvűség és a (fél-)népi kapcsolatát igyekszem bemutatni. Fél-népi kifejezéssel lehet élni, mivel az említett „közbülső” réteg kettős kapcsolódása hangsúlyozható. Cseh és szerb viszonylatban viszonylag korán lehet városi folklórról beszélni, a város a rátalálás helyszíne, a folklór nemcsak elterjedtsége, a szerzői névtelenség, a szóbeliség, majd az énekeskönyvbe jegyzés miatt írható le. Ez a fajta „városi folklór” a manírrá tett, kissé elsúlyosított, „lefelé” stilizált rokokó-külsőségekből építkezik, de olykor föl-fölbukkannak népköltészeti elemek is. Még inkább lehet szólni (másutt) az alsópapságról, mint részben a népi kultúrát gyűjtő rétegről, de azt közvetítőről is (Bahtyin az ukrán alsópapságot bevonja azok közé, akik az ukrán falusi groteszket egészen Gogolig közvetítik),¹³ illetőleg a diák- és rektorfolklórról, amely viszont azt látszik igazolni, hogy a régebbi korszakokban szerfölött nehéz a népszerű, a népies meg a hitelesen és bizonyíthatóan(?) népi között a pontos határvonalat megvonni. Mindenesetre nem árt tudomásul vennünk, hogy mit tartottak népének a régebbi periódusokban, illetőleg mikor nem merült föl ezzel összefüggésben kétség.¹⁴ Samuel Rožnay, szlovák evangélikus lelkész és filológus *Tokayer Weinlese* címen közölte eszmefuttatását, ennél beszédesebb az alcím: *Beyträge zur Volkspoesie*. Hegyalja vidékére vezet el, s megemlékezik arról, miszerint az ország északi részén magyarok, szlovákok, németek élnek, mindhárom nép énekel, mindnek van – jelentős – költészete. Minthogy Rožnay szlovák, meg talán Herder olvasója, a szlovák népköltészetét tartja a legértékesebbnek. „*És e csoportok mindegyike anyanyelvén dalolja népdalait – írja német nyelvű írásában –, ami a figyelmes szemlélő számára elég okot kínál arra, hogy érdekes áttekintést adjon Magyarország népköltészetéről, amely áttekintést még a gondolatgazdag Herder sem restellné.*” Gondoljuk meg: Rožnay szintén Magyarország népköltészetét említi. A továbbiakban az értekező arról panaszkodik, hogy kevés az olyan népköltők száma, akiknek dalai a nép ajkára kerültek volna (népköltészet-fogalom!). A magyar parasztot büszkének és mélabúsúnak jellemzi (Schwermut), majd magyar népdalként a cím és a szerző megnevezése nélkül közli Csokonai Vitéz Mihály *A búkkal küszködő* című versét. Két dolgot tennék ehhez hozzá: az egyik, Rožnay tehát Csokonait olyan (nép)költőnek gondolta el, akinek énekeiből népdal lehet (vagy lett); ennek következtében az 1813-as Csokonai-kiadásból (esetleg már a *Diétai Magyar Műzsából*) megismert dalt a magyar népdal tónusával, hangvételével azonos vagy hasonló alkotásként tartotta számon; a másik, részben Csokonai dalköltészete Rožnay számára eligazító jellegű, a Csokonai-énekekhez hasonló nép(ies) dalokat keres a cipszerek (szepességiek) és a szlovákok körében.

12 Fried István: *A délszláv népköltészet recepciója a magyar irodalomban Kazinczytól Jókaiig*. Budapest, 1979, 95–141.

13 Mihail Mihajlovics Bahtyin: *A szó művészete és a népi nevetéskultúra*. In: *Uő: A szó esztétikája*. Vál. és ford. Kőnczöl Csaba. Budapest, 1976, 355–356.

14 Fried István: *Csokonai nyomában*. Irodalomtörténeti Közlemények 1972, 198–202., Sziklay László–Vargha Balázs: *Csokonai egyik versének két szlovák fordítása*. Szegedi Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei 1963, 135–150.

S aki keres, talál is: bár Rožnay a cipszerénekeket (nagy valószínűséggel a kisvárosi folklórból származtatható dalokat) elsősorban dialektológiai szempontból értékeli, s ezzel sugallni látszik, hogy a még oly lokális jelentőségű és értékű költészet feltárása is fontos, hiszen – szintén Herderrel összhangban – minden néptörzs egyedisége és sajátossága nyelvében (nyelvjárásában) és költészetében rejlik, a szlovák dalok esetében már nem a nyelvi, hanem a poétikai megoldásokra hívja föl a figyelmet, a szlovák dalszeretetének és dalszerző képességének ekkor már mind szélesebb körben elfogadott tézisét igazolva. A közölt szlovák dalok sem teljesen bizonyíthatóan népdalok: talán inkább társas énekek, a falusi értelmiség népies színezetű dalainak köréből származtathatók, amelyek természetesen folklorizálódhattak az idők folyamán. Mind a *Proti Fare mostek...*, mind a *Snilo se mi teto nocy...* kezdetű dalok hangvételükben a szerb (és horvát) polgári közköltészetre emlékeztetnek. Ami azonban témánk aspektusából bizonyító erejű lehet:

1) Egykori felfogás szerint a Magyarországon élő népek dalköltészetében rokon vonások találhatók, s ez a fajta közköltészet kifejezi a nép jellemét, tükrözi életmódját, gondolatait, vágyait.

2) A magyar irodalomból kiváltképpen Csokonai lírájának a később oly fontos szerepet betöltő és az „irodalmi népiesség” körébe vágó darabjai visszhangoztak a szlovák és a szerb irodalomban. Mégpedig azért, mert ott is létezett a Csokonai-dalok frazeológiájához hasonló tónusú líra.¹⁵

Ha Rožnay tevékenysége egyedi esetre utalna, nem volna levonható ez a tanulság. De Rožnayn kívül – többek között – Vitkovics Mihály példáját is tanúnak hívhatnók, a magyar–szerb költőét, aki maga énekelte el a főleg a polgári közköltészet körébe sorolható – szerb nyelvű – dalait vendégei, magyar költőbarátai előtt; s aki maga, szintén ebbe a kisvárosi énekköltészetbe illő szerb verseibe Csokonai és részben Verseghy Ferenc dalaiból is kölcsönzött. S ami még inkább erősítheti téziseimet: Vuk Karadžić népköltési gyűjtéséből nem formahíven tolmácsolt, a dalokat (az „asszonyi énekek”-et) azoknak a magyar nép- és népies daloknak tónusában, alakformálásával adja vissza, amelyekkel a *Hasznos Multságok* című hetilapban bőséggel találkozhatott.¹⁶

Külön érdemes megemlékezni a kollégiumok közvetítő szerepéről, és itt újlag példát hozok bizonyítandó az állítást. Az egyik, akár esettanulmányba illő példa a szlovák költő, regényíró, vígjáték-szerző Ján Chalupkáké¹⁷, aki sárospataki diákévei alatt ismerkedett meg Csokonai dalaival, a magyar irodalommal és a kollégiumi énekekkel, s ezeket mind német nyelvű pamfletregényében, mind magyar és szlovák nyelvű vígjátékaiban felhasználta. A kétnyelvűség (illetőleg a háromnyelvűség) mellé egy bizonyos dalköltészettel közös vonásai járulnak műfajihlető, -teremtő sajátosságként; a népies és a fél-népi felé tájékozódó Chalupka tévedhetetlen biztonsággal lelt rá a kollégiumi diákköltészetre és az azzal általa rokonnak tudott Csokonaira, és illesztette a szlovák népies és fél-népi lírából származtatható poétikai elképzeléseihez. A nyelvi és egyéb eltérések ellenére (a kismemesi, falusi magyar és a kisvárosi, falusi szlovák környezet) a hasonló funkció és a hasonló kifejezés válik hangsúlyossá: nevezetesen a népdal egyes elemeinek imitációja, illetve a falusi-kisvárosi líra színpadra vitele (a Rožnay idézte Csokonai-dalt Petronella éneklí a *Pofókban*).

15 Fried István: *Csokonai, Kelet-Közép-Európa költője*. In: *Uó: Utak és tévutak Kelet-Közép-Európa irodalmában*. Budapest, 1989, 77–88.

16 Uó: a 12. sz. jegyzetben i. m., 95–141.

17 Uó: *Közbevetett megjegyzések a kétnyelvűségről*. In: a 15. sz. jegyzetben i. m., 44–61.

Ugyancsak tanulságos Rumy Károly György munkásságának¹⁸ idevonatkoztható szegmentuma. A régi magyar nemesi családból származó, ám már a Szepességben, Iglón született Rumy a magyar nyelv tanulása céljából 1798/99-ben a debreceni kollégium hallgatója, itt ismeri/tanulja meg a magyar nyelvet, Csokonai verseit és a kollégiumi ének-költészetet. S bár a XIX. század elejétől Kazinczy Ferenc egyik legfőbb hívének számít, és Csokonairól különféle németországi lapokban (és osztrák lexikonokban) közölt cikkei, bírálatai a klasszicista-normatív poétika alapján ítélik meg a magyar irodalmat, Csokonai-élménye, az inkább Kazinczyra jellemző fenntartások ellenére, egész életre szól; s ne feledjük, hogy Kazinczy Csokonai versei közül éppen a „megnemesített” népies dalokat értékelte. Ám Rumy ennél tovább lépett. Számára az ország többnyelvűsége és egyes vidékek vegyes nyelvűsége nemzetfelfogást alakító tényező, többnyelvű almanach kiadásával kísérletezik, és tervezi egy közép-európai folyóirat megjelenítését. Vuk Karadžić népköltési gyűjtéséről a szlovén Jernej Kopitar révén első kézből kap információkat, és maga is fordítja (német nyelvre, bécsi újságok számára) a Vuk-gyűjtésből származó dalokat, más alkalommal megkísérli, hogy a szerb (és általában szláv) karakterológiára innen vonjon le következtetéseket.¹⁹ S míg Vuk Karadžić kötetének ismeretével bekapcsolódik a herderi indíttatású és J. Grimm elméleti munkásságával kiteljesedő folklorisztikai kutatásba, a népdalgyűjtést maga is feladatának érzi: tudunk arról, hogy John Bowring magyar antológiájának adatszolgáltatója, a Magyarországon sokat forgatott, a Vörösmarty által is használt *Das Ausland* cikkírója. Rumy nem gondolja szükségesnek, hogy tisztázza a magyarországi és a magyar közötti különbséget, noha a szláv nyelvekben egyre nyilvánvalóbbá lesz, nem pusztán szóhasználati kérdésként, hanem nemzetfelfogásként is fölmerülő eltérés (uhorský-mad'arský), s éppen az említett folyóiratban kényszerül emiatt magyarzkodni (magyar népdal, ungarisches Volkslied címszó alatt szláv, adott esetben szlovák éneket közölt).²⁰ Rumy szinte valamennyi, általa ismert nép dalait gyűjti. Így magyar népköltési gyűjtését majd Erdélyi János fogja hasznosítani, szlovák almanachban, a Pest-Budán kiadott *Zorában* szlovák népdalt publikált, a *Hasznos Mulatságokban* több ízben írt rövidebb cikket a szláv népek regéiről...

Így számot lehet adni arról, hogy az anyanyelvű népköltési gyűjtés, illetőleg a népies dalok összemásolása nemcsak névtelen lejegyzők, hanem neves költők révén tendenciává erősödik a XVIII. század végétől (Pálóczi Horváth Ádám), s messze nem pusztán kivételes eset, hogy nem anyanyelvi népköltészeti alkotás bukkan föl gyűjtők, írók hagyatékában... Kutatók Dugonics András és Kazinczy Ferenc iratai között leltek szlovák népénekekre.²¹ S mikor Ján Kollár népköltési gyűjteményének adatközlőit tekintjük át, akkor például a Vág völgye várainak, romjainak regéit német nyelvű könyvbe író Mednyánszky Alajos báró mellett (aki egyébként szlovák és magyar, valamint német nyelvű személyiségekkel levelezett) feltűnik a *Tudományos Gyűjteménynek* az 1820-as évekbeli szerkesztője, Thaisz András is, akinek közreműködéséről emígy emlékezik meg Ján Kollár: „Thaisz András ügyvéd Pesten, magyar (mad'arský) író, a szlovák dalok kedvelője, akitől a kiadó vidám összejövetelek

18 Uő: *Rumy és Ján Kollár kapcsolatai*. Helikon 1972, 114–118., Uő: *Der Plan einer mitteleuropäischen Zeitschrift aus dem Jahre 1806*. Magyar Könyvszemle 1974, 262–268.

19 Uő. *Die Volksliedbücher von Vuk Karadžić im europäischen Kontext*. Österreichische Osthefte 1987, 147–157.

20 Varannai Aurél: *John Bowring és a magyar irodalom*. Budapest, 1967.

21 János P. Balázs: *Eine slowakische Volksballade im literarischen Nachlass von Kazinczy*. Studia Slavica 1959, 401–422., István Sipos: *Tri slovenské ľudové piesne medzi básňami mladého Dugonicsa*. Uo., 199–202.

alkalmából néhány dalt hallott, amelyek Rákóczi korára utalnak vissza.”²² Ebből érdekes számunkra, hogy a magyarság iránt általában türelmetlen Kollár Thaisssal (ritkán? gyakran?) egy társaságba járt, együtt mulattak, s az is, hogy az oly igaztalanul nacionalizmussal vádolt szerkesztő szlovák kuruc énekekkel gyarapította Kollár máig becses gyűjteményét. Hogy közöttük volt-e az alábbi, csak félénk-óvatosan kockáztatom meg, talán:

Nem tudok in semmi tótul,
Mert in Magyar vagyom,
Ha megtunni akarjátok,
Luptowában lakom.
Hej! mikor én Kurucz voltam
Rákóczy wognában,
Czifra plachta-zástawában
Jártam Orawában.²³

(Akár Thaisz írta le, énekelte el, akár nem, mindenképpen a bibliai cseh nyelv helyesírásában közli a gyűjtemény a dalt, amely aztán később, másutt, más nyelvű szövegek között ugyancsak föllelhető!)

S ezzel a fejtegetés befejező szakaszához értem: a kétnyelvűség (akár az előző példában) keresztetzi a nép- és fél-népi költészetet, a hamar népszerűsödő és a társadalomnak alsóbb, talán nemcsak eruditus rétegeiben elterjedt makaróni-versekhez juthatunk el. Kezdetben feltehetőleg latin-anyanyelvi vegyes nyelvű énekek, dalszerű versek születhettek, talán ismert dallamokra, s minden bizonnyal a diákközlőr műfajként (egészen Petőfiig ért el a hatása! – „*Diligenter frequentáltam...*”). De nyilvánvalóan nem kellett túlságosan sokat várni a valóban két- és háromnyelvű dalokra. Kollár csokorra valót közölt belőlük gyűjteményében, magyar-szlovák, magyar-német, latin-magyar-szlovák változatokban, évődő szerelmes énekeket, epigramma-rövidségű verseket és a kispapi élet köréből származókat. Feltehetőleg ebből a körből kerülnek ki a szerzők, a terjesztők és a hagyományozók-lejegyzők; hol egy-egy idegen szó jut el az anyanyelvi szövegbe, hol nyelvi-nyelvtani játék a cél és a megoldás, hol a mondat egy anyanyelvi és más nyelvi fél sorra tagolódik. A humoros hatásra törekvés (nem a kinevetés, hanem az együtt nevetés) majdnem mindig megszabja ezeknek a daloknak felépítését, a játékos rímek fokozzák a komikumot. Legyen erre példa egy szlovák-német versike első szakasza:

22 Ján Kollár: *Národné zpiewanky II.* W Budnije 1835, 505. Ennek közvetlen előzménye Thaisznak a *Tudományos Gyűjteményben* publikált ismertetése: 1827, II, 104–105. „a köznép is élete minden viszontagságaiban verseket még pedig mély érzésű s fellengző verseket költ és azokat eldalolja. Nálók [ti. a szlovákoknál] még a köznépnél is minden születés, minden lakodalom, minden vendégség, minden mulatság, minden munka, minden nyomorúság, sőt még a halál és temetés is verselésből és dalolásból áll, s melly gyönyörűséges Anacreonticumokat költenek, és dalolnak még a paraszt leánykák is a szerelemről! Nem tsuda tehát, hogy költöjék már az első időkben is szerentsésen gyakorolták magokat a mértékes versekben, s a hazánkbeli Tótok is a többek közt Kollár Jánosnak Slávy dcera-nevű remek költeményével dicsekedhetnek...” Mindez nem zavarta Kollárt abban, hogy *Slávy dcera*-ja 1852-es változatában ne küldje az Acheronba Thaiszt: Nevére német, születésére szlovák, szívében magyar a gömöri Thaisz, lelkészfi, a szlávokon gúnyolódó, elmagyarosodott... Ján Kollár: *Slávy dcera*. Praha 1902, 433.

23 Kollár: *Národné...*, 177. Változatai többek között Rexa Dezső: *Két újabb változat a volt »tót kurucz« dalához.* Irodalomtörténeti Közlemények 1910, 118–120. A szerző olyan könyvecskéből idéz, amelyben latin, magyar, német és szlovák versek találhatók. A második változat egy 4 rétvű colligatumban rejtezik. Mindkét szöveg lejegyzését Rexa a XVIII. század közepére teszi. A verset számon tartja az újabb közköltészeti kutatás is, vö. 9. sz. jegyzet.

*Povez mi mé djte – Wer hats gemacht
Že gá spat nemuožem – Die ganze Nacht?
Neb gak se položjm – Träumt mir von dir,
Gá sobé pomysljm – Du bist bei mir.*²⁴

Miközben Kollár a szláv népek/nemzetek irodalmi kölcsönösségének ábrándját programul fogalmazta meg, népköltési gyűjtésében az együtt élő népek kulturális együttműködésére, természetes (nyelvi-kulturális) cseréjére hozott példákat. Függetlenül attól, hogy azok szlávok-e vagy nem szlávok. S bár nem feltétlenül népdallal (vagy „nemzeti” dallal), de a népdalhoz általában közel álló példákkal juttatta kifejezésre, hogy a *kétnyelvűség* természetes (nyelvi) állapota a *soknyelvű* országnak. S ha a nemzetiségi küzdelmek hevében ezt sokan teljesen elfelejteni látszottak, a gyűjtők, majd a folkloristák úgy voltak „komparatisták”, hogy a népek közös alkotását, a népköltészetek egymást kölcsönösen termékenyítő voltát hirdették, értékelték. Ezáltal fontos kutatási területként határozták meg a (fél-)népi, népies, „közköltészeti” jellegű irodalmat. A XVIII–XIX. század anyagára bízást lehetett támaszkodni...²⁵

24 Kollár: a 23. sz. jegyzetben i. m., 178. E kérdéskör tárgyalása szélesebb kontextusban tőlem: *Volksdichtung, Volksthümlichkeit, Kunstdichtung in den Literaturen Ostmitteleuropas des 18. Jahrhunderts*. *Studia Slavica* 1982, 91–123.

25 E dolgozat előzménye: *Kétnyelvűség és fél-népi költészet*. In: *A Duna menti népek hagyományos műveltsége*. Budapest, 1981, 663–669.